IDEOLOGI OG PRAGMATISME

Tyrkias Kypros-politikk 1955–1980

Jakten på gassforekomster i Middelhavet har på ny aktualisert konflikten mellom Tyrkia og Kypros. Tyrkia har vært en sentral aktør i moderne kypriotisk historie, men landets Kypros-politikk har forandret seg mye. I perioden fra 1955 til 1980 utviklet Kypros-politikken seg fra relativ passivitet til okkupasjon og aktiv bosetting av tyrkere på øya. Politikkendringen var motivert av ideologiske faktorer, men også av skiftende politiske omstendigheter.¹

Helge Jensehaugen (master i historie fra 2013), universitetslektor i historie og vitenskapelig assistent ved Institutt for arkeologi, konservering og historie ved Universitetet i Oslo. Har tidligere skrevet «The Northern Cypriot Dream. Turkish Immigration 1974–1980» i *Cyprus Review*, vol. 26, nr. 2, 2014.

I TIÅRET ETTER ANNAN-PLANENS SAMMENBRUDD i 2004 har Tyrkia blitt mer skeptisk og kjølig til et eventuelt EU-medlemskap, og har samtidig i stadig større grad blitt en regional stormakt med mindre insentiv, og vilje, til å inngå kompromisser for å få løst Kypros-konflikten. Dette står i kontrast til Annan-prosessen tidlig på 2000-tallet da Tyrkia, som øynet muligheten for EU-medlemskap, spilte en viktig, velvillig og positiv rolle i forhandlingene mellom greskkyprotene og tyrkiskkyprotene. Med funnet av naturgass i Kypros' økonomiske sone i september 2011 åpnet det seg et nytt og mer komplisert kapittel i konflikten. Funnet kan tenkes å avle samhand-

ling, men det har hittil ført til det motsatte. Tyrkia insisterer på at tyrkiskkyprotene har råderett over øyas nordlige havområder, og landet sendte i 2014 et seismikkskip for å drille etter naturgass i dette området, noe som førte til sterke reaksjoner både på Kypros og internasjonalt.² Spørsmålet om gass og havrett har på ny aktualisert Tyrkias Kypros-politikk.

Tyrkia har vært en meget sentral aktør i Kypros' moderne historie. Tyrkias politikk overfor Kypros har siden andre verdenskrig utviklet seg fra forsiktig deltakelse og støtte til den tyrkiskkyprotiske minoriteten til invasjon og en påfølgende aktiv tyrkisk innvandringspolitikk til Nord-Kypros.³ Landets forhold til

Kypros har historisk blitt beskyldt for å ha vært preget av en overbevisning om at tyrkisk-kypriotene, som etniske tyrkere, bør innlemmes i Tyrkia, og at landet historisk konsekvent har handlet med dette målet for øyet.⁴ Utviklingen på 2000-tallet, med Tyrkias tydelige velvilje og løsningsorientering under Annan-prosessen, har riktignok i noen grad endret dette synet på Tyrkias Kypros-politikk. Stadig flere har satt spørsmålsteget ved en slik ideologisk tolkning, og i stedet tolket politikken som uttrykk for pragmatisme.

Denne artikkelen tar for seg Tyrkias politikk overfor Kypros i et historisk perspektiv med vekt på perioden fra 1955 til 1980. I denne perioden gikk tyrkiske myndigheter fra delaktighet i opprettelsen av den selvstendige kypriotiske republikken i 1960, via trusler om intervensjon for å beskytte den tyrkisk-kypriotiske minoriteten på øya, til invasjon og den vedvarende okkupasjonen av Nord-Kypros. Artikkelen søker å gi en beskrivelse av denne utviklingen med vekt på å vise at hensynet til den tyrkiske minoriteten på Kypros har vært et sentralt motiv for tyrkisk Kypros-politikk, men at politiske omstendigheter av ulik art har vært med på å bestemme hvilke politiske uttrykk dette motivet har fått.

I fraværet av lett tilgjengelige og åpne arkiver på tyrkisk utenrikspolitikk, er beskrivelsen hovedsakelig basert på amerikanske utenrikspolitiske kilder (Foreign Relations of the United States, eller FRUS) som omhandler Tyrkia, Kypros og Hellas. Artikkelen har også tatt i bruk intervjuer av sentrale tyrkisk-kypriotiske politikere fra 1970- og 1980-årene, i tillegg til enkelte tyrkiske innvandrere fra samme periode. Med grunnlag i dette materialet og relevant litteratur, vil artikkelen undersøke på hvilken måte ideologiske betraktninger, her forstått som beskyttelsen av den tyrkiskspråklige minoriteten og et ønske om å

innlemme denne i Tyrkia, forekommer i argumentasjonen for Tyrkias Kypros-politikk i perioden 1955-1980, slik det ble framlagt for amerikanerne. Gjennomgang av relevant historisk kontekst gir mulighet for å diskutere forutsetningene for at slike betraktninger har ledet til politisk handling.

Artikkelen søker ikke å gi noe utfyllende svar på alle faktorer som til enhver tid har preget tyrkisk Kypros-politikk. En fullstendig analyse av hva som har avgjort tyrkisk Kypros-politikk på denne plassen er ikke mulig. Gjennomgangen viser likevel at Tyrkias forhold til Kypros historisk har vært preget av svingninger basert på endringer i internasjonal og regional geopolitikk, og en tilbøyelighet fra Tyrkias side til å handle pragmatisk i konflikten innenfor en ideologisk ramme om å ville beskytte den tyrkisk-kypriotiske minoriteten på øya.

Historisk bakgrunn

Den grenen av tyrkisk nasjonalisme som etter Det osmanske rikets fall ble del av den styrende kemalistiske ideologien, så kun Anatolia som den nyetablerte tyrkiske republikken som sitt hjemland. Med den meget harde selvstendighetskrigen mot Hellas og vestlige stormakter som Storbritannia og Frankrike friskt i minne, ønsket ikke Tyrkias landsfader og president Mustafa Kemal Atatürk å framprovosere unødige konflikter som kunne true den nye republikkens eksistens. Atatürk la fram mottoet «fred hjemme, fred i verden» som grunnlag for Tyrkias utenrikspolitikk, og avviste tanken om å samle og inkorporere områder med en tyrkisk befolkning utenfor Tyrkias grenser. Denne regjerende formen for tyrkisk nasjonalisme gjorde at Tyrkia i stor grad ignorerte hendelser på den britiske kolonien Kypros og den tyrkisk-kypriotiske minoriteten der.⁵

Krigen og folkeforflytningene i 1920-årene

HELGE JENSHAUGEN

mellom Tyrkia og Hellas lå friskt i minne hos politikerne og befolkningene i de to landene, og fram til 1930-årene var Hellas og Tyrkia fiender. I 1930 endret forholdet mellom de to landene seg da de inngikk en avtale om å påbegynne et fredelig samarbeid. Fra 1930 og fram til begynnelsen på andre verdenskrig, var forholdet mellom Hellas og Tyrkia preget av avspenning, og ingen av partene var villige til å sette dette forholdet på spill over Kypros.⁶ Selv om de to etniske gruppene på Kypros ønsket større grad av deltakelse og støtte fra sine respektive moderland, Tyrkia og Hellas, ble hendelsene på øya skjøvet til side i de to landene. I motsetning til Hellas, som i økende grad fra 1940-årene handlet mer aktivt på Kypros, holdt den tyrkiske regjeringen seg i stor grad utenfor Kypros fram til midten av 1950-tallet.⁷

De to befolkningsgruppene på Kypros skiltes i økende grad ad, og hadde etter hvert to motstridende mål. Øyas majoritetsbefolkning, greskkypriotene, ledet av erkebiskop Makarios, ønsket en slutt på det britiske kolonistyret av øya og en påfølgende union, eller *enosis*, mellom Hellas og Kypros. I 1955 ble den greskkypriotiske geriljaorganisasjonen EOKA (Ethniki Organosis Kyprion Agoniston: Nasjonalorganisasjonen for kypriotiske krigere), som kjempet for *enosis*, etablert. Dette førte til redsel og misnøye blant tyrkiskkypriotene, som ikke ønsket å bli til en enda mindre minoritet i en forstørret gresk stat. For den tyrkiskkypriotiske minoritetsbefolkningen ble etter hvert det uttalte målet *taksim*, eller en deling av øya i en tyrkisk og en gresk del.⁸ Hvordan forholdt Tyrkia seg til denne utviklingen?

Forsiktig deltakelse

Etter andre verdenskrig kom Sovjetunionen i økende grad til å representere den største regionale trusselen for Tyrkia. Tyrkia ble tidlig

en del av den vestlige leiren i den kalde krigen og med NATO-medlemskap allerede i 1952, var Tyrkia nølende til å ta et for sterkt standpunkt til utviklingen på Kypros, der NATO-landene Hellas (medlem fra 1952) og Storbritannia allerede var sterkt involverte. I tillegg så tyrkerne på britenes tilstedeværelse som et klart mindre onde enn *enosis*. Det som i utgangspunktet hadde startet som en frigjøringskrig mellom greskkypriotene og den britiske kolonimakta, utviklet seg på slutten av 1950-årene til å bli en etnisk konflikt mellom greskkypriotene og tyrkiskkypriotene. Selv om Tyrkia fra sentralt hold unngikk å ta et tydelig standpunkt på Kypros, utviklet det seg et sterkere og sterkere ideologisk ønske blant befolkningen i Tyrkia og i tyrkisk media om å støtte den tyrkiskkypriotiske minoriteten på

~
Tyrkia fortsatte sin taktikk med å hinte om planer om å utføre en militærintervensjon på egen hånd for å presse USA til handling.
~

øya. Det ideologiske slagordet «Kıbrıs Türktür», *Kypros er tyrkisk*, ble på denne tida utbredt på grasrotnivå i Tyrkia. Angrepene mot grekere og ødeleggelse av greske eiendommer – ofte beskrevet som en pogrom mot Tyrkias greske minoritet – under demonstrasjoner mot hendelsene på Kypros i Izmir og Istanbul i september 1955, var et klart uttrykk for frykten og sinnet mange tyrkere følte som reaksjon på det de så på som grekernes undertrykkelse av den tyrkiskkypriotiske minoriteten på Kypros.⁹ Dette fikk i økende grad den tyrkiske regjeringen til å reagere på hendelsene på øya. Både Hellas og Tyrkia støttet sine respektive etniske brødre, men etter hvert innså begge landene at den geopolitiske situasjonen i en ny kontekst av kald krig var en betraktelig større trussel.

HELGE JENSHAUGEN

Med Sovjetunionens innpass i regionen og den gryende arabiske nasjonalismen i Midtøsten, ble særlig Tyrkia mer avhengig av NATO, noe som på ny ga næring til samarbeid mellom alliansens to østligste medlemmer, Tyrkia og Hellas.¹⁰ Ytre trusler hadde slik sett større påvirkning på Tyrkias Kypros-politikk enn den ideologiske tanken om at Tyrkia burde arbeide for taksim, da dette ville kunne true Tyrkias sikkerhet under omstendighetene de befant seg i.

Til tross for at både Hellas og Tyrkia hadde støttet og bidratt til å bygge opp gerilja-gruppene til sine respektive etniske brødre, kom de, i tillegg til Storbritannia, i februar 1959 sammen for å forhandle fram en løsning

*En ny runde med etnisk vold på Kypros den
21. desember 1963 vakte reaksjoner blant
offentligheten i Tyrkia.*

på konflikten på Kypros. Med undertegnelsen av London-avtalen 19. februar 1959 ble grunnloven til den kommende staten Kypros tegnet opp av Tyrkia, Hellas og Storbritannia.¹¹

Tilknytningen mellom Hellas og gresk-kypriotene og Tyrkia og tyrkisk-kypriotene ble med denne grunnloven forsterket og i stor grad institusjonalisert. Enda nærere knyttet ble de gjennom undertegnelsen i 1960 av to sentrale traktater, nemlig garantisttraktaten og alliansetraktaten. Førstnevnte skulle sikre Kypros' selvstendighet og suverenitet gjennom å avverge union mellom Kypros og en annen stat. Storbritannia, Hellas og Tyrkia kunne med det intervenere multilateralt eller unilateralt for å sikre landets territorielle integritet dersom interne eller eksterne omstendigheter truet statens selvstendighet.

Gjennom alliansetraktaten ble Hellas og Tyrkia gitt retten til å utstasjonere styrker på Kypros som en ytterligere sikring mot eventuelle forsøk på å inngå en union med en annen stat.¹² Dette igangsatte en ny og mer aktiv æra i Tyrkias Kypros-politikk.

Gjentatte trusler om aktiv deltakelse

London-avtalen hadde skapt en skjør kypriotisk republikk, og på ingen måte løst de utstående etniske konfliktlinjene på øya. Den hadde derimot satt en midlertidig stopp for uenigheten mellom Hellas og Tyrkia. Da en ny, og mer voldsom, runde med etnisk vold brøt ut på Kypros 21. desember 1963, ble det i Tyrkia diskutert hvordan man skulle reagere. Hendelsene på Kypros vakte reaksjoner blant offentligheten i Tyrkia, og den tyrkiske statsministeren Ismet İnönü innså nødvendigheten av å handle. Utenriksministeren Feridun Erkin hadde foreslått å konsultere med de to andre garantiststatene, Hellas og Storbritannia, om å intervenere for å få en slutt på konflikten på øya. İnönü, derimot, hadde, ifølge Erkin, ment at slike konsultasjoner ville tatt for lang tid, og at Tyrkia var nødt til å handle umiddelbart for å beskytte den utsatte tyrkisk-kypriotiske minoriteten. Samtidig fryktet İnönü konsekvensene en unilateral handling potensielt kunne ha, særlig når det kunne risikere å igangsette en direkte krig mellom Hellas og Tyrkia. Dette ville kunne destabilisere NATO og dermed indirekte styrke Sovjetunionen. Til tross for at İnönü presset på for direkte amerikansk involvering i Kypros-spørsmålet, var ikke USA villig til å ta styring i situasjonen, og oppfordret i stedet Storbritannia til å lede forhandlingene. Etter oppfordring fra det amerikanske utenriksdepartementet, aksepterte den tyrkiske regjeringen dette forslaget, og britene igangsatte forhandlinger for å nå en fredelig løsning på

Kypros, uten en militærintervensjon fra noen part.¹³

Utover 1964 hadde situasjonen på Kypros fortsatt ikke forbedret seg, og spesielt tyrkiskkyprotene var i en meget utsatt situasjon som en følge av den etniske volden på øya. Den tyrkiske regjeringen forsøkte stadig å få USA til å ta et mer tydelig standpunkt i utviklingen på Kypros, og İnönü truet til stadighet med å intervenere militært på egen hånd. Etter gjentatte trusler om unilateral intervensjon, bestemte amerikanerne seg, hovedsakelig grunnet en frykt for å miste Tyrkia, til slutt om å støtte og framskynde opprettelsen og utstasjoneringen av FNs fredsbevarende styrker på Kypros, UNFICYP. Opprettelsen av UNFICYP, i tillegg til utplasseringen av en fredsforhandler, ble stadfestet i FN-resolusjon 186, 4. mars 1964.¹⁴

Til tross for utplasseringen av UNFICYP og at FNs spesialutsending Sakari Tuomioja hadde begynt fredsforhandlinger på Kypros, fortsatte konflikten på øya å utvikle seg i negativ retning. Tyrkia fortsatte sin taktikk om å hinte om planer om å utføre en militærintervensjon på egen hånd for å presse USA til ytterligere handling i Kypros-konflikten. Tyrkerne truet med at «dersom USA ikke tar steg for å hjelpe med å oppnå en løsning, kommer Tyrkia til å gjøre det på egen hånd».¹⁵ Samtidig spilte İnönü alliansekortet med USA meget godt. Han ble til stadighet berømmet av den amerikanske presidenten, Lyndon B. Johnson, for å beholde fatningen i den pågående konflikten. Tyrkia var, og er, en meget viktig NATO-alliert, og İnönü var utvilsomt klar over dette. På pragmatisk vis utnyttet den tyrkiske regjeringen det for å oppnå garantier fra amerikanerne om at de kom til å støtte løsningsforslag som var ideologisk akseptable for tyrkerne.¹⁶ Likevel lot løsninger som var akseptable for alle parter vente på seg, og kon-

flikten på Kypros fortsatte å kreve menneskeliv. Stadig flere tyrkiskkyprotier bodde i adskilte enklaver.¹⁷

5. juni 1964 la İnönü og Erkin fram den mest troverdige trusselen til da om en tyrkisk intervensjon på Kypros. İnönü forklarte den amerikanske ambassadøren til Tyrkia, Raymond A. Hare, at «hensikten er å invadere bare en del av øya», men at det må gjøres for å sikre situasjonen for tyrkiskkyprotene.¹⁸ Trusselen resulterte i en skarp reaksjon fra Johnson. Et døgn senere sendte den amerikanske presidenten et brev til İnönü der han slo fast at USA på ingen måte ville akseptere en unilateral tyrkisk intervensjon på Kypros. Videre påpekte Johnson at Tyrkias intervensjon kunne «føre til en direkte involvering fra Sovjetunionen» og at «NATO-landene ikke nødvendigvis ville beskytte Tyrkia mot Sovjetunionen» i så tilfelle.¹⁹ Med de konsekvensene dette ville ha hatt for både Tyrkia og for NATO, advarte Johnson den tyrkiske statsministeren mot å gå til handling på Kypros fram til de to hadde møttes til direkte konsultasjoner.²⁰ Den amerikanske ambassadøren til Kypros, Belcher Taylor, argumenterte at Tyrkias trussel, som İnönü antakeligvis visste ville skape reaksjoner i USA, var et bevisst forsøk på å roe kritikken fra den tyrkiske befolkningen om at Tyrkia ikke tok tak i situasjonen på Kypros. Kritikken kunne slik omadresseres i retning amerikanerne.²¹ Enda viktigere kan det ha vært for İnönü å framtvinge en betraktelig mer aktiv amerikansk deltakelse i Kypros-spørsmålet enn det hadde vært fram til da. Som svar på Johnsons brev uttrykte den tyrkiske statsministeren et ønske om at «den amerikanske regjeringen ville tiltre som en aktiv aktør i å løse konflikten mellom allierte [Hellas og Tyrkia]».²² Resultatet ble at Johnson bestemte seg for å sende Dean Acheson, tidligere amerikansk utenriksminister, som fredsmekler

HELGE JENSHAUGEN

mellom Hellas og Tyrkia.²³ Achesons oppdrag varte fra slutten av juni til begynnelsen av september 1964. Endelig hadde İnönü oppnådd direkte amerikansk deltakelse. Indre press fra Tyrkias befolkning om at landet skulle handle tydeligere førte til at İnönü så seg nødt til å agere, men den ytre faren om konfliktens potensielle internasjonalisering representerte en større fare for Tyrkia, noe som tydelig veide tyngst for regjeringens Kypros-politikk.

Til tross for framlegging av flere løsningsforslag, mislyktes Achesons oppdrag. Ved å legge ideologi til side åpnet Tyrkia opp for muligheten til å akseptere en eventuell union mellom Hellas og Kypros, men insisterte til gjengjeld på opprettelsen av en tyrkisk militærbase på øya, noe som var totalt uakseptabelt for greskkypriotene.²⁴ På hjemmebane sto İnönü overfor sterk kritikk både fra den tyrkiske befolkningen, fra opposisjonspartiene og innad i sitt eget parti, Det republikanske folkeparti. Han ble kritisert for ikke å handle bestemt nok i Kypros-spørsmålet, og for å oppgi det ideologiske målet om taksim.²⁵ Samtidig hadde situasjonen på Kypros roet seg noe ned fra senhøsten 1964.

Utover midten av 1960-årene, mens situasjonen på Kypros var noe roligere, ble diplomatiet mellom Hellas og Tyrkia opprettholdt. Kypros-konflikten sto imidlertid i veien for et godt forhold mellom de to statene. Den nye tyrkiske statsministeren, Rettferdighetspartipolitikerens Süleyman Demirel, som sto overfor en vanskelig økonomisk og politisk situasjon, så i økende grad nødvendigheten av å reparere forholdet mellom Tyrkia og Hellas. Til tross for intensiverte forhandlinger, førte det ikke fram, og forholdet mellom de to landene forble låst over Kypros.²⁶

Situasjonen ble igjen snudd på hodet 21. april 1967, da et statskupp i Hellas brakte en militærjunta til makta i Athen. I november

samme år blusset det på ny opp etnisk konflikt på Kypros. Katalysatoren, et greskkypriotisk angrep mot to tyrkiskkypriotiske landsbyer 15. november, førte til sterke reaksjoner i Tyrkia. Demonstrasjoner brøt ut i de største tyrkiske byene, og demonstrantene krevde handling fra den tyrkiske regjeringen. Igjen sto en tyrkisk regjering overfor sterkt press på hjemmebane, og Demirel, i likhet med İnönü før ham, så seg nødt til å rasle med sabelen for ikke å framstå som for passiv.²⁷ Nok en gang ble løsningen å true med tyrkisk militærintervensjon. USA fryktet de geopolitiske konsekvensene en slik intervensjon kunne ha, og svarte med å oppnevne en ny fredsmekler, Cyrus Vance, for å roe situasjonen mellom Hellas og Tyrkia over Kypros.²⁸ Særlig etter maktovertakelsen til militærjuntaen i Hellas, visste den tyrkiske regjeringen at Tyrkia hadde en høyere anseelse hos amerikanerne og internasjonalt, og at Tyrkia derfor hadde bedre kort i ermet i fornyede forhandlinger.²⁹ På den måten fungerte militærkuppet i Hellas på mange måter som en gavepakke til Tyrkia, og ga landet en mulighet til i større grad å presse fram sine ideologiske mål i Kypros-konflikten, uten for kraftig internasjonal kritikk. Samtidig var kuppet i Hellas en potensiell trussel for tyrkiskkypriotene og økte faren for enosis, noe som igjen ga tyrkerne et tydeligere ideologisk insentiv til å handle for å beskytte øyas minoritet og gjenoppta kampen for taksim.

I et møte med Vance 25. november kom den nye tyrkiske utenriksministeren, İhsan Sabri Çaglayangil, med sterk kritikk mot det den tyrkiske regjeringen så på som manglende handling fra amerikanerne. Ifølge Çaglayangil handlet situasjonen på Kypros om mye mer enn kun en potensiell krig mellom NATO-landene Tyrkia og Hellas, som han kritiserte amerikanerne for å ha som eneste fiksering (noe den amerikanske utenriksministeren,

Dean Rusk, selv innrømmet overfor amerikanske diplomater).³⁰ Çaglayangil la fram et dystert scenario om at «[d]ersom, med den nye situasjonen på Kypros [etter angrepet 15. november], den tyrkiske regjeringen ikke får beskyttet sin folkegruppe på Kypros, kan

~
*I 1974 kom krisen som virkelig endret
 situasjonen på Kypros og Tyrkias
 Kypros-politikk.*
 ~

Tyrkia komme til å stå overfor total kollaps og anarki fordi befolkningen ikke lenger vil ha tillit til militæret eller regjeringen.»³¹ Vance maktet å roe situasjonen på øya og avverge en tyrkisk militærintervensjon ved å få igjennom en tilbaketrekning av greske styrker utstasjonert på Kypros i henhold til allianse-traktaten fra 1960, i tillegg til utvisningen fra øya av lederen for den greskkypriotiske geriljagrupper, ΕΟΚΑ, George Grivas. Dermed hadde den tyrkiske regjeringen inntil videre oppnådd målet om å beskytte den tyrkiskkypriotiske befolkningen fra videre angrep uten faktisk å ha angrepet militært og risikert sterke reaksjoner fra USA og NATO.³²

Tyrkisk invasjon og utvandringspolitikk

I 1974 kom krisen som virkelig endret situasjonen på Kypros og Tyrkias Kypros-politikk, og som tilsynelatende representerer et brudd på kemalismens utenrikspolitiske dictum. Tyrkias nye statsminister fra oktober 1973, Det republikanske folkeparti-leder Bülent Ecevit, mente at Tyrkia under tidligere regjeringer hadde gjort feil i ikke å intervenere og sikre tyrkiske interesser på Kypros, nemlig tyrkiskkypriotenes sikkerhet og politiske rettigheter.³³ Muligheten til å handle bød seg da den fornyede greskkypriotiske geriljagrupper

ΕΟΚΑ Β, med god hjelp fra den greske militær-juntaen i Hellas, 15. juli 1974 igangsatte et kupp mot den kypriotiske presidenten Makarios med mål om endelig å innføre unionen mellom Hellas og Kypros, enosis. Kuppmakerne ga Tyrkia et ekstra insentiv til å intervenere da greskkyprioten Nikos Sampson ble innsatt som Kypros' nye president. Sampson hadde under borgerkrigen på 1960-tallet fått kallenavnet *Tourkofagos* (tyrkereteren) grunnet den store mengden tyrkiskkyprioter han hadde drept.³⁴ Situasjonen på Kypros og tyrkiskkypriotenes sikkerhet hadde tydelig forverret seg, og et stadig større indre press i Tyrkia tvang fram en mer bestemt tyrkisk handling. I tillegg var ytre omstendigheter endret ved at Hellas' internasjonale omdømme var kraftig degradert grunnet militærjuntaens ledelse i landet, noe som gjorde at det ble oppfattet som mer legitimt for Tyrkia å intervenere. I tillegg ga kuppmerkens bestemmelse om å innsette Sampson som president tyrkerne en tilfældighetenes mulighet til å føre en mer ideologisk basert Kypros-politikk.

Som legitimering for intervensjonen tok Tyrkia i bruk garantisttraktaten fra 1960. Traktaten ga Tyrkia retten til å intervenere for å forhindre unionen mellom Kypros og en annen stat. I henhold til traktatens bestemmelser konsulterte tyrkerne Storbritannia og foreslo en fellesintervensjon for å gjenopprette *status quo ante* på Kypros. Britene nektet å delta i en slik aksjon, og Tyrkia tok derfor saken i egne hender. 20. juli 1974 gikk Tyrkia i land i Kyrenia på nordkysten av Kypros.³⁵

Den første fasen av den tyrkiske intervensjonen, som allerede ved våpenhvilen 22. juli 1974 resulterte i den greske militærjuntaens og kuppregimets fall, var innenfor rammene av det garantisttraktaten tillot. Til tross for to fredskonferanser, avholdt i Genève 25.–30. juli

HELGE JENSHAUGEN

og 8.–13. august, ble ikke krisen løst, og Tyrkia tok følgelig avgjørelsen om å gjennomføre en ny militæroperasjon 14. august 1974.³⁶ I motsetning til første fase var den andre militæroperasjonen en direkte invasjon. Da invasjonen var avsluttet 16. august 1974 hadde Tyrkia tatt de nordlige 36 prosentene av Kypros og hadde en militær tilstedeværelse på rundt 40 000 soldater. Med en befolkning på rundt 120 000, utgjorde tyrkiskkypriotene på dette tidspunktet cirka 20 prosent av befolkningen på øya.³⁷

Den tyrkiske invasjonen av Kypros i juli og august 1974 førte til en deling av øya i et tyrkiskkontrollert Nord-Kypros og den selvstendige Republikken Kypros i sør. Etter invasjonen og delingen av øya igangsatte det tyrkiskkypriotiske lederskapet et politisk program, med hjelp fra Tyrkia, der tyrkere fra Tyrkia ble oppfordret til å emigrere og bosette seg i Nord-Kypros. Programmet førte til en innvandring på mellom 30 000 og 45 000 tyrkere i perioden 1974 til 1980.³⁸ Dette var uttrykk for politisk opportuniste med en kombinasjon av et innenrikspolitisk mål, nemlig ønsket om å bedre situasjonen for økonomisk vanskeligstilte på den tyrkiske landsbygda, og et utenrikspolitisk mål: å bidra til opprettelsen og konsolideringen av en tyrkiskkypriotisk «stat». Dette ga Tyrkia en militær tilstedeværelse og politisk innflytelse på Kypros. De innvandrede tyrkerne hadde i hovedsak en beskjedne bakgrunn, og ble, etter hvert, sett ned på som en byrde av den lokale tyrkiskkypriotiske befolkningen. I tillegg ble de sett på som kulturelt annerledes fra tyrkiskkypriotene; mer religiøse og mindre kultiverte. Dette ble særlig et økende problem i 1990-årene, med nye bølger av innvandring fra Tyrkia, og mange tyrkiskkyprioter er i dag kritiske til det de ser på som et fremmedelement i samfunnet deres. Likevel ble innvanderne i den første innvandrings-

bølgen i utgangspunktet i stor grad betraktet med entusiasme, og støttet som del av det som ble sett på som Tyrkias redningsinnsats i 1974.³⁹

Tyrkias nye Kypros-politikk var dyr, både politisk og økonomisk. Tyrkia brukte store summer og ressurser på å gi den nye tyrkiskkypriotiske politiske enheten på Kypros politisk, militær og økonomisk støtte. Store deler av Nord-Kypros' statsbudsjett kom direkte fra Tyrkia.⁴⁰ I tillegg, som straff for invasjonen, hadde USA, Tyrkias største og viktigste allierte, suspendert sin militære assistanse til Tyrkia.⁴¹ Tyrkia var en meget viktig ressurs i oppbyggingen av Nord-Kypros. Tyrkia hadde lang erfaring med både inn- og utvandring, og andre former for befolkningsforflytninger, og var derfor også en viktig og erfaren bidragsyter i å oppfordre til utvandring til Nord-Kypros.⁴² Utvandring fra Tyrkia til Nord-Kypros ble opprettholdt fra slutten av 1974 og fram til 1980 gjennom en aktiv oppfordring fra tyrkiske og tyrkiskkypriotiske myndigheter. Etter militærkuppet i Tyrkia 12. september 1980, stanset denne første bølgen av utvandring fra Tyrkia til Nord-Kypros grunnet innføringen av unntakstilstand i landet.⁴³

Nord-Kypros forble, og er fortsatt, politisk isolert, og kun Tyrkia har anerkjent denne enheten. Den har forblitt ett av flere hindre på Tyrkias ambisjon om å bli EU-medlem. I tillegg har Tyrkias store militære tilstedeværelse krevd mye ressurser og mange penger. Kypros er på mange måter forblitt en økonomisk og politisk byrde for Tyrkia, og en negativ faktor i landets omdømme internasjonalt. Men Tyrkias tydelige velvilje og støtte under Annans fredsprosess på Kypros på slutten av 1990- og begynnelsen av 2000-tallet, som del av et mål om endelig å bli EU-medlem, står i kontrast til det bildet som ble dannet etter invasjonen i 1974 av Tyrkia som et konstant hinder i å løse Kyproskonflikten. Samtidig virker dette igjen å ha

snudd i løpet av det siste tiåret etter Annan-planens sammenbrudd, spesielt etter funnet av naturgass i kypriotiske farvann i 2011. Med den nye politiske og økonomiske muligheten dette potensielt kan gi Tyrkia, har landet igjen handlet mer ideologisk låst, ved å opprettholde politisk innflytelse over Nord-Kypros og tyrkiskkypriotene, og mindre forsonende og samarbeidsvillig.

Konklusjon

Fra den etniske konflikten på Kypros begynte på midten av 1950-tallet endret Tyrkias Kypros-politikk seg dramatisk fra en mer passiv holdning til invasjon og en statlig oppfordret tyrkisk innvandring, med konsekvenser for landets internasjonale, regionale og lokale anseelse. Som vist har et ønske om en beskyttelse av øyas tyrkiskkypriotiske minoritet, som oppfattes som etniske tyrkere, og å danne en selvstendig politisk enhet for denne befolkningen, på ulike måter vært et motiv for denne politikken. Etnisk vold mellom Kypros' greskkypriotiske majoritet, som Hellas historisk har sett på som sine etniske brødre, og den tyrkiskkypriotiske minoriteten, som Tyrkia har ønsket å beskytte som del av sin etniske familie, har tvunget fram en tyrkisk Kypros-politikk. Selv om Tyrkia ikke alltid har vært like villig til å handle aktivt, har en sterk sympati for tyrkiskkypriotene blant Tyrkias befolkning, ofte uttrykt gjennom voldsomme demonstrasjoner og protester, til tider fungert som et indre ideologisk press på å få fram en tydelig tyrkisk respons på hendelser på Kypros. Som vist, har imidlertid også ikke-ideologiske faktorer, hendelser og utviklingstrekk utenfor politikernes kontroll, spilt en viktig rolle ved å «åpne» eller «lukke» muligheter for dette ideologiske presset. Ytre faktorer som trusler fra Sovjetunionen og faren for en internasjonalisering av konflikten på Kypros gjennom

den første delen av denne perioden førte til en større grad av tilbakeholdenhet i Tyrkias Kypros-politikk. Hellas og Tyrkia greide flere ganger, som regel med stor hjelp fra USA, å løse uenigheter over Kypros. Med maktovertakelsen til militærjuntaen i Hellas i 1967 døde en slik mulighet hen. Tyrkia innså da også at det i økende grad hadde en høyere internasjonal anseelse enn den greske juntaen, og landet utnyttet pragmatisk situasjonen til å handle med større selvsikkerhet og, vil noen hevde, hovmod. Slik kunne ideologiske faktorer, hovedsakelig den tyrkiske befolkningens krav om å gjøre mer for å beskytte den tyrkiskkypriotiske minoriteten, bli mer framtrekkende i Tyrkias Kypros-politikk. Da denne militærjuntaen igangsatte et statskupp på Kypros handlet Tyrkia raskt, og invaderte øya i to runder. Resultatet var at øya ble delt i to, og tyrkiskkypriotene, med god hjelp av Tyrkia, etablerte en egen politisk enhet på øyas nordlige halvdel. I tillegg til økonomisk og politisk bistand, var Tyrkia sentrale i å oppfordre til, og bistå i, en innvandringsbølge på mellom 30 000 og 45 000 tyrkere til Nord-Kypros fra 1974 til 1980. Med det endret Tyrkias Kypros-politikk seg dramatisk, og hendelsen representerer også et brudd med kemalistisk utenrikspolitikk.

Fra slutten av 1990-årene og framover har det igjen skjedd store forandringer i Kypros-konflikten, og under tidligere FNs generalsekretær Kofi Annans forhandlinger fra 1999 til 2004 var man nærere en løsning på konflikten enn noen gang før. Tyrkia øynet muligheten for endelig å bli EU-medlem etter to tiår med liten framgang på dette feltet. Det var en av hovedgrunnene til at Tyrkia var en av de største forkjemperne for Annan-planen og viste en såpass tydelig velvilje til å løse Kypros-konflikten. Tyrkia og tyrkiskkypriotene, som med et betydelig flertall stemte ja til Annan-planen,

HELGE JENSHAUGEN

ble av det internasjonale samfunnet, til en forandring, sett på som den samarbeidsvillige og løsningsorienterte parten i konflikten. Som nevnt innledningsvis har Tyrkias rolle det siste tiåret igjen tatt en negativ vending, og landets internasjonale omdømme har fått et skudd for baugen etter tyrkiske forsøk på å utnytte naturgassfunn i kypriotiske farvann. Denne artikkelen har vist at Tyrkias Kypros-politikk også tidligere, i perioden 1955-1980, har svingt basert på endringer i internasjonal og regional geopolitikk, og en balansering mellom ideologi og pragmatikk.

• f •

- 1 Jeg vil takke redaksjonen i Babylon, særlig Eivind Thomassen, og de to anonyme fagfellene for gode og konstruktive tilbakemeldinger på tidligere utkast til denne artikkelen.
- 2 Kyris, George, «How and Why the European Union Still Matters», i Ker-Lindsay, James (red.), *Resolving Cyprus: New Approaches to Conflict Resolution*. London & New York, 2015, s. 171-177; Gürel, Ayla & Tzimitras, Harry, «Gas Can Become the New Lost Opportunity», i Ker-Lindsay (red.), *Resolving Cyprus*, s. 83-91; Faustmann, Hubert, «Hydrocarbons Can Fuel a Settlement», i Ker-Lindsay (red.), *Resolving Cyprus*, s. 77-80; Evripidou, Stavros, «Gas stand-off strangling peace talk hopes», i *Cyprus Mail*, 26.10.2014, <http://cyprus-mail.com/2014/10/26/gas-stand-off-strangling-peace-talks-hopes/> (15.08.2015).
- 3 Den politiske enheten i Nord-Kypros er kun anerkjent av Tyrkia, og er ikke ansett som en legitim eller lovlig stat.
- 4 Ioannides, Christos P., *In Turkey's Image: The Transformation of Occupied Cyprus into a Turkish Province*. New Rochelle: Caratzas, 1991; Bolukbasi, Suha, «From Benevolent Detachment to Reluctant Assertiveness: Turkey's Policy Towards Cyprus, 1954-2001», i Fouskas, Vassilis K. & Richter, Heinz A. (red.), *Cyprus and Europe: The Long Way Back*. Mannheim & Möhnesee: Bibliopolis, 2003, s. 33-35; Mohamed, Husam, «Historical Legacies of the Dispute», i Ker-Lindsay (red.), *Resolving Cyprus*, s. 193-198. For gode analyser om politiseringen av Kypros' historie, og Tyrkias rolle i landets historiebøker, se, blant annet, Philippou, Stavroula, «Beyond the History Textbook Debate: Official Histories in Greek Cypriot Geography and Civics Curricula», i Bryant, Rebecca & Papadakis, Yiannis (red.), *Cyprus and the Politics of Memory: History, Community and Conflict*. London & New York: I.B. Tauris, 2012; Papadakis, Yiannis, *History Education in Divided Cyprus: A Comparison of Greek Cypriot and Turkish Cypriot Schoolbooks on the "History of Cyprus"*. PRIO Cyprus Centre Report 2/2008. Oslo: Peace Research Institute of Oslo (PRIO), 2008.
- 5 Zürcher, Erik J., *Turkey: A Modern History*. London & New York: I.B. Tauris, 2004, s. 128-130; Finkel, Caroline, *Osman's Dream: The History of the Ottoman Empire*. New York: Basic Books, 2005, s. 541, 549; Hanioglu, M. Sükrü, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2008; Macfie, A.L., *The End of the Ottoman Empire: 1908-1923*. London & New York: Longman, 1998; Quataert, Donald, *The Ottoman Empire: 1700-1922*. New York:

Cambridge University Press, 2005; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı [Den tyrkiske republikkens utenriksdepartement], «Atatürk Döneminde Türk Dış Politikası» [Tyrkisk utenrikspolitikk under Kemal Atatürk], <http://www.mfa.gov.tr/atatürk-doneminde-türk-dis-politikasi.tr.mfa> (22.08.2015). Min oversettelse. Et unntak i denne politikken, som riktignok fant sted etter Kemal Atatürks død, var annekteringen av den syriske provinsen Hatay i 1939; Bolukbasi, «Turkey's Policy Towards Cyprus», s. 34-35; Richter, Heinz A., *A Concise History of Modern Cyprus, 1878-2009*. Mainz and Ruppolding: Franz Philipp Rutzen, 2010, s. 27.

- 6 Volkan, Vamik D. & Itzkowitz, Norman, *Turks & Greeks: neighbours in conflict*. Huntington: Eothen Press, 1994, s. 124, 134; Richter, *Modern Cyprus*, s. 32.
- 7 Bolukbasi, «Turkey's Policy Towards Cyprus», s. 34.
- 8 Bryant, Rebecca, *Imagining the Modern: The Cultures of Nationalism in Cyprus*. London & New York: I.B. Tauris, 2004, s. 156-158; Asmussen, Jan, «Tyranny of History», i Ker-Lindsay (red.), *Resolving Cyprus*, s. 34-35; An, Ahmet, «'Cypriotism' and the Path to Reunification» i Ker-Lindsay (red.), *Resolving Cyprus*: s. 25-26; Michael, Michális Stavrou, *Resolving the Cyprus Conflict: Negotiating History*. New York: Palgrave Macmillan, 2011, s. 9, 22-25.
- 9 Ioannides, *In Turkey's Image*, s. 80-91; Ramm, Christoph, «Turkish Cypriots, Turkish 'Settlers' and (Trans)National Identities between Turkish Nationalism, Cypriotism and Europe». Upublisert PhD-avhandling. Bochum: Ruhr University, 2009, s. 138; Hale, William, *Turkish Foreign Policy since 1774*. London & New York: Routledge, 2013, s. 95-96.
- 10 *Foreign Relations of the United States* (heretter FRUS), 1958-1960, vol. X, Part 1, dokument 300, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v10p1/d300> (22.08.2015); Asmussen, «Tyranny of History», s. 34; Richter, *Modern Cyprus*, s. 88; Dawisha, Adeed, «Egypt» i Sayigh, Yezid & Shlaim, Avi (red.), *The Cold War and the Middle East*. Oxford: Oxford University Press, 1997, s. 32-34; Howard, Douglas A., *The History of Turkey*. Westport: Greenwood Press, 2001, s. 129-130; Zürcher, Turkey, s. 236.
- 11 Ker-Lindsay, James, *The Cyprus Problem: What Everyone Needs to Know*. Oxford & New York: Oxford University Press, 2011, s. 26; Michael, *Negotiating History*, s. 25-27.
- 12 Joseph, Joseph S., *Cyprus: Ethnic Conflict and International Politics – From Independence to the Threshold of the European Union*. London: Macmillan Press, 1997, s. 21.
- 13 FRUS, 1961-1963, vol. XVI, dokument 302, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d302> (23.08.2015); Bolukbasi, «Turkey's Policy Towards Cyprus», s. 37; FRUS, 1961-1963, vol. XVI, dokument 303, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d303> (23.08.2015); FRUS, 1961-1963, vol. XVI, dokument 308, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d308> (23.08.2015); FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 3, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d3> (23.08.2015).
- 14 Bolukbasi, «Turkey's Policy Towards Cyprus», s. 38; FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 15, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d15> (23.08.2015); FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 23, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d23> (23.08.2015); FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 24, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d24> (23.08.2015); FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 25, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d25> (23.08.2015), fotnote 2; FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 26, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d26>

- (23.08.2015); FNs Sikkerhetsråds resolusjon 186, 4.03.1964, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/186%281964%29 (23.08.2015).
- 15 FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 34, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d34> (23.08.2015).
 - 16 FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 37, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d37> (23.08.2015).
 - 17 Richter, *Modern Cyprus*, s. 129-130.
 - 18 FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 53, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d53> (24.08.2015).
 - 19 FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 54, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d54> (24.08.2015).
 - 20 FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 54; Bolukbasi, «Turkey's Policy Towards Cyprus», s. 38.
 - 21 FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 56, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d56> (24.08.2015).
 - 22 FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 55, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d55> (24.08.2015).
 - 23 FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 72, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d72> (24.08.2015); Constandinos, Andreas, *The Cyprus Crisis: Examining the Role of the British and American Governments During 1974*. Plymouth: University of Plymouth Press, 2012, s. 54-60.
 - 24 Bolukbasi, «Turkey's Policy Towards Cyprus», s. 38-39; Richter, *Modern Cyprus*, s. 132-134, 137-139; FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 138, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d138> (24.08.2015); FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 150, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d150> (24.08.2015).
 - 25 FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 156, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d156> (24.08.2015); Bolukbasi, «Turkey's Policy Towards Cyprus», s. 39.
 - 26 Richter, *Modern Cyprus*, s. 149; Bolukbasi, «Turkey's Policy Towards Cyprus», s. 40;
 - 27 FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 311, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d311> (24.08.2015); Bolukbasi, «Turkey's Policy Towards Cyprus», s. 40-41; Richter, *Modern Cyprus*, s. 154-158; Constandinos, *Cyprus Crisis*, s. 61-63.
 - 28 Richter, *Modern Cyprus*, s. 157.
 - 29 Bolukbasi, «Turkey's Policy Towards Cyprus», s. 41.
 - 30 FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 322, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d322> (25.08.2015). «Kypros-konflikten er i seg selv, fra et amerikansk synspunkt, uvesentlig til sammenlikning for en fred mellom Hellas og Tyrkia.» FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 318, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d318> (25.08.2015). Min oversettelse.
 - 31 FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 322. Min oversettelse.
 - 32 Richter, *Modern Cyprus*, s. 157; Bolukbasi, «Turkey's Policy Towards Cyprus», s. 41-42; FRUS, 1964-1968, vol. XVI, dokument 342, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d342> (25.08.2015).
 - 33 Zürcher, *Turkey*, s. 260-261, 275-276; Bolukbasi, «Turkey's Policy Towards Cyprus», s. 42; FRUS, 1973-1976, vol. XXX, dokument 15, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v30/d15> (25.08.2015).
 - 34 Richter, *Modern Cyprus*, s. 179.
 - 35 Asmussen, Jan, *Cyprus at War: Diplomacy and Conflict during the 1974 Crisis*. London & New York: I.B. Tauris, 2008, s. 43, 17, 110; Volkan & Itzkowitz, *Turks & Greeks*, s. 144; Birand, Mehmet Ali, *30 Hot Days*. Nicosia: K. Rustem & Brother, 1985, s. 13; FRUS, 1973-1976, vol. XXX, dokument 92, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v30/d92> (25.08.2015); Jensehaugen, Helge, «The Turkish Military Operations in Cyprus in July and August 1974: Legal in Principle, Illegal in Consequence», i *Fortid*, vol. 9, nr. 2, 2012, s. 63.
 - 36 Richter, *Modern Cyprus*, s. 190-194; Asmussen, *Cyprus at War*, s. 152, 168, 184, 214-215; Constandinos, *Cyprus Crisis*, s. 234-272; Michael, *Negotiating History*, s. 34-36.
 - 37 Richter, *Modern Cyprus*, s. 14, 194; Bolukbasi, «Turkey's Policy Towards Cyprus», s. 44; Hatay, Mete, *Is the Turkish Cypriot Population Shrinking? An Overview of the Ethno-Demography of Cyprus in the Light of the Preliminary Results of the 2006 Turkish-Cypriot Census*. PRIO Cyprus Centre Report 2/2007. Oslo: Peace Research Institute of Oslo (PRIO), 2007, s. 47.
 - 38 Ramm, «Turkish Cypriots, Turkish 'Settlers'»; Jensehaugen, Helge, «The Northern Cypriot Dream – Turkish Immigration 1974–1980», i *Cyprus Review*, vol. 26, nr. 2, 2014, s. 64.
 - 39 Intervju med Atun, Hakki 22. februar 2013; Intervju med Suicmez, Yusuf 15. februar 2013; Navaro-Yashin, Yael, «De-ethnicizing the Ethnography of Cyprus: Political and Social Conflict Between Turkish Cypriots and Settlers from Turkey», in Papadakis, Yiannis, Peristianis, Nicos & Welz, Gisela (red.), *Divided Cyprus: Modernity, History and an Island in Conflict*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press, 2006, s. 87, 94.
 - 40 Intervju med Atun; Intervju med Onurhan, Erdal 18. april 2013; Jensehaugen, Helge, «Leaving for the northern Cypriot Dream: Emigration from Turkey 1974–1980», i *Fortid*, vol. 11, nr. 4, 2014, s. 45.
 - 41 Howard, *History of Turkey*, s. 150-151; Zürcher, *Turkey*, s. 276.
 - 42 Intervju med Atun; Jensehaugen, «Emigration from Turkey».
 - 43 Intervju med Hatay, Mete 15. februar og 8. april 2013; Hatay, Mete, *Beyond Numbers: an Inquiry into Political Integration of the Turkish 'Settlers' in Northern Cyprus*. PRIO Cyprus Centre Report 4/2005. Oslo: Peace Research Institute of Oslo (PRIO), 2005, s. 7, Table 1.1.